

VLAARDINGSE DIEVERIJEN AAN BOORD VAN HET VOC-SCHIP "SLEEWIJK" IN 1714

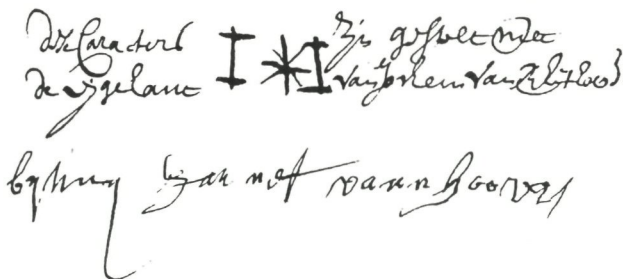
P.J. Moree

Gedurende de zeventiende en achttiende eeuw heeft de Verenigde Oostindische Compagnie meer dan vierduizend maal schepen naar Azie uitgerust. Schepen, die vaak volgestouwd zaten met bevaren en onbevaren zeelui afkomstig uit allerlei windstreken. Contemporaine bronnen maken veelal melding van het grote aantal ruwe kwanten dat zich liet inschepen op de Nederlandse Oostindievaarders. Een strenge tucht aan boord was dan ook noodzakelijk. De Compagnie had bepaald dat alle opvarenden zich moesten houden aan de gedragsregels zoals beschreven in de zogeheten artikelbrief. Deze regels betroffen zaken als het bijwonen van kerkdiensten, vloeken, het weggooien van etenswaren, diefstal en ergere vergrijpen als moord en mouterij. Voor ieder misdrijf was er een bepaalde straf, variërend van confiscatie van enkele maanden gage tot de doodstraf.

In deze korte bijdrage zal worden gekeken naar een geval van diefstal op een Compagniesbodem. Over dit vaak voorkomende misdrijf schreef de historicus J. de Hullu: "De baldadigheid en dieverij, die met vechten, schelden en vloeken tot de meest voorkomende overtredingen behoorden, begonnen reeds voor men het zeegat uitliep. (.....) Niets was meer gewoon dan dat de bevaren gasten de drukte en het gewoel, waarmee het inladen van de bagage gepaard ging, te baat namen om uit de berg van kasten, kisten en kooien, die in de meest chaotische wanorde dooreen lagen, een kooi of kist weg te slepen, bij voorkeur van deze of gene nieuweling, die zij ergens in een verborgen hoek openbraken en geheel uitplunderden, terwijl de bestolene, zelfs al wist hij hen met name te noemen, soms maar liever dan de schuldigen aan te geven stil zweeg om onderweg niet in nog groter ongelegenheid te komen. Vooral loerden de oudere varensgezellen op zulke reisgenoten".¹ Dat niet alleen deze 'oude likkepannen' zich schuldig maakten aan het beroven van mede-opvarenden, bewijst het verhaal van de Vlaardinger Jochem van Riethoven.²

In januari 1716 lieten Jochem Jochemse van Riethoven en zijn echtgenote Jannetje Simons van Hoven in hun woonplaats Vlaardingen hun testament opmaken bij notaris Jacobus Braat. Op dat moment had dit echtpaar drie volwassen en twee minderjarige kinderen.³ De jongste zoon, net als zijn vader Jochem genaamd, was in ca. 1694 in Vlaardingen geboren en was op het moment van het ter notaris gaan van zijn ouders niet aanwezig in zijn geboortestad. Hij bevond zich ergens in de Oostindische archipel op een schip van de VOC.

Jochem was op 25 april 1714 als matroos op de Oostindievaarder "Sleewijk" uit Goeree vertrokken. De "Sleewijk" was een jacht van de kamer Rotterdam dat onder schipper Gerrit Schot voor het eerst naar de Oost vertrok. Voordat men de Kaap de Goede Hoop bereikte, zouden er van de 126 bemanningsleden vier overleden zijn.⁴ Jochem, die als matroos tien gulden per maand verdiende, kocht ruim een week na het uitzellen uit de nalatenschap van een van deze vier ongelukkigen twee broeken en een wit hemd. Onder de opvarenden

Ondertekening van een notariële akte van 4 januari 1716 door de ouders van Jochem van Riethoven. Gemeente-archief Vlaardingen, Notarieel Archief, inv. nr. 20.

bevond zich de eveneens in Vlaardingen geboren constabelsmaat Maarten Cornelisz Suijthoorn. Behalve dat een Rotterdamse soldaat aanvallen van razernij kreeg en allerlei opvarenden in de benen beet, gebeurde er tot de eerste juli 1714 aan boord van de "Sleewijk" weinig opzienbarends.⁵

Op laatstgenoemde datum - een zondag nota bene - werd in het diepste geheim de scheepskist van soldaat Pieter Maarschalk geopend en werd er een doosje uit ontvreemd. Iedere zeeman bezat een scheepskist, waarin hij zijn persoonlijke bezittingen kon bergen. De hoeveelheid toegestane goederen was afhankelijk van de rang van de opvarende. Matrozen en soldaten mochten veel minder vervoeren dan hun officieren. Of de bestolen Maarschalk de identiteit van de dader zelf geraden heeft of dat men door toeval de schuldige heeft gevonden, is niet duidelijk, maar toen opperstuurman Jacob Brouwer met twee andere officieren de kisten der zeelui inspecteerde, trof hij het gestolen kleinood in Jochems scheepskist aan. De Vlaardingse matroos werd direct in de boeien geslagen en ondervraagd.

De rechtspraak en strafoplegging vond aan boord plaats en werd - daar waar het zeelui betrof - uitgevoerd door de scheepsraad. De raad bestond in deze periode uit de schipper, de opperstuurman, de onderstuurman, de hoogbootsman en de assistent (onderkoopman).

Op maandag 2 juli kwam de scheepsraad, voorgezeten door schipper Schot, bijeen en de twintigjarige Vlaarding - "althans gevangene, en geaccuseerde in cas van diverij" - werd voorgeleid. Hij legde een volledige bekentenis af. Hij had geweten dat er in de kist van Pieter Maarschalk "een doosie (was) om te bestellen, aan den Ed. Heer G.G. (= Gouverneur-Generaal/PJM) Abram van Rietbeek op Batavia en ingedagte dat daar iets van grote waardij in was, (had) het selve de kist open vindende daar uijt gehaalt, de zegels losgebroken, in zijn kist geborgen, en het gehele doosie geruineert". Wat hij in het doosje had aangetroffen - een "flesie met spiritus d'orange" - moet ongetwijfeld een grote teleurstelling zijn geweest. Na deze vrijwillige confessie werd duidelijk dat een groot aantal aan boord gepleegde diefstallen toe te schrijven was aan deze matroos, die vanaf het begin van de reis 'op karwei' moet zijn geweest.

Jochem gaf toe dat hij kort na het uitvaren uit de broekzak van kwartiermeester Jacob van Nek een tabaksdoos gestolen had. Hij had hierin drie schellingen aangetroffen. Nadat hij de scheepskist van de Rotterdamse soldaat Bartholomeus van Raa had opengebroken, had Jochem hieruit een "leere sackie"

Matroos van de Verenigde Oostindische Compagnie. Deze bootsgezel toont zijn uit Azië in zijn scheepskist meegebrachte spullen. Gravure uit C. en A. Allard, *Dragten van Boeren en Boerinnen* (Leiden ca. 1700).

met ruim 17 gulden gehaald. Hiernaast bekende hij twee rollen tabak gestolen te hebben, een van de kok en een van de opperkuiper. Ook kwartiermeester Jan Moens werd een van Jochems slachtoffers: hij moest een hemd missen. Ook voedsel behoorde tot de geliefde artikelen van de Vlaardingse matroos. Van soldaat Jan Schadron stal hij een stuk rookvlees en een tong. Tot slot gaf hij nog toe dat hij vijf a zes weken

eerder uit het gemene rantsoen - het door de Compagnie ingeslagen voedsel voor de opvarenden - een stuk vlees gestolen had. Hij had het echter over boord gesmeten omdat hij 'geen kans sag van het gekookt te krijgen'. Of Jochem meer op zijn kersstok had dan hij toegaf is onbekend, maar de bekentenis van de bovenstaande diefstallen werd door hem op die middag ondertekend.

De scheepsraad stelde haar vonnis uit tot de volgende dag. Het was duidelijk dat de meervoudige dief een strenge straf moest ondergaan om herhaling van het delict te voorkomen. Tegelijk moest een voorbeeld gesteld worden aan de rest van de bemanning.

Op dinsdag 3 juli werd de "sententie" voorgelezen. De straf bestond uit aantal onderdelen. Ten eerste zou Jochem aan bakboord drie maal van de ra moeten lopen, waarna hij twee opeenvolgende dagen door de scheepsmatrozen "strengelijk gelaarst" zou worden. De matroos werd - zo veel mogelijk ontkleed en aan handen en voeten gebonden - aan een lang touw vastgemaakt, dat door een aan de grote ra hangende katrol liep. Jochems voeten waren verzwaard met lood, zodat hij onmiddellijk zou zinken. Men hees hem op tot de nok van de ra en vervolgens werd het touw losgelaten. De matroos verdween zeer snel onder water en na een zekere diepte te hebben bereikt, hees men hem weer op. Dit werd tot driemaal toe herhaald. Hierna werd hij gelaarst voor de grote mast, d.w.z. enkele honderden malen met een dik touw op 'het natte gat' geslagen. De volgende dag, zoals gezegd, werd het laarzen herhaald. In de twee plaats had de scheepsraad bepaald dat de inmiddels bont en blauwe Vlaardinger twee maanden van zijn nog te verdienen gage moest afstaan aan het Gereformeerde Diakoniehuis te Batavia. Diezelfde dag werd zijn rekening in de boeken van de VOC gedebiteerd met twintig gulden "voor den armen tot Batavia". Tot slot werd in het vonnis nog uitdrukkelijk gesteld dat Jochem de gestolen goederen of de waarde ervan aan de rechtmatige eigenaars moest restitueren.⁶

Op 22 augustus bereikte de "Sleewijk" de Kaap de Goede Hoop, de verplichte verversingsplaats voor VOC-schepen. Na bijna vier weken vertrok het jacht naar Batavia, waar het op 22 november behouden aankwam. Jochem bleef nog tot eind april 1715 aan boord

van de "Sleewijk", verbleef enige jaren in de Oost en keerde uiteindelijk in 1719 naar de Republiek der verenigde Nederlanden terug. Er zijn geen aanwijzingen van recidivisme gevonden. Op 8 augustus van dat jaar arriveerde hij op het schip de "Oudenaarde" voor Goeree. Op 26 augustus zette Jochem zijn handtekening in het scheepssoldijboek, ontving zijn verdiende gage en ging na een afwezigheid van ruim vijf jaar terug naar Vlaardingen.⁷

Handtekening van Jochem van Riethoven, geplaatst in het scheepssoldijboek van de "Sleewijk" op 26 augustus 1719. Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage, VOC-archief inv. nr. 14127.

Over Jochems Vlaardingse jaren is vrijwel niets bekend. Het katholieke gezin Van Riethoven woonde waarschijnlijk aan de westzijde van de Korte Dijk. Jochems vader was analfabeet, maar hijzelf, zijn moeder en de rest van het gezin waren in ieder geval in staat hun naam te schrijven. Toen zijn moeder in het jaar 1727 - ze was inmiddels weduwe - weer voor een notaris verscheen, werd haar zeevarende zoon echter niet meer als erfgenaam vermeld.⁸

Wat was er met Jochem gebeurd? Na enig speurwerk in het Algemeen Rijksarchief in 's-Gravenhage bleek dat hij na een periode aan de wal wederom als matroos in dienst was getreden van de VOC. Jochem vertrok op 21 mei 1721 op het schip de "Barbestein" voor de kamer Delft uit Goeree. In september van dat jaar kocht hij aan boord uit de nalatenschap van een soldaat een paar nieuwe schoenen. Toen het schip in januari 1722 te Batavia arriveerde, ging Jochem het hospitaal in. Nadat hij nog op enkele andere bodems in de Oost had gevaren, overleed hij op 3 januari 1723 aan boord van het schip "Neptunus" zonder een testament na te laten.

Bijna drie maanden later overleed te Vlaardingen zijn vader. Na twee jaar, op 15 maart 1725, werd Jochems verdiende gage - ruim 158 gulden - door de soldijboekhouder van de kamer Delft uitbetaald aan zijn moeder. Zij was hiervoor met de marktschipper Gerrit de Willigen naar het op de Oude Delft staande Oostindische huis gekomen. Jannetje is ruim zeven jaar later in Vlaardingen gestorven.¹⁰

Het doel van dit korte artikel is tweedelig. In de eerste plaats wordt een voorbeeld gegeven van een diefstal en een strafoplegging aan boord van een achttiende-eeuwse Oostindievaarder en ten tweede wordt de nadruk gelegd op het feit dat in het zeer rijke VOC-archief in 's-Gravenhage vaak een schat aan detailgegevens over personen te vinden is, hetgeen voor genealogisch onderzoek e.d. van groot belang kan zijn. Indien in dit specifieke geval uitsluitend gemeentelijke archieven zouden zijn geraadpleegd, was de naam Jochem van Riethoven voorgoed anoniem gebleven. Met behulp van de uitstekende salarisadministratie van de Loffelijke Compagnie echter was het mogelijk een groot deel van zijn korte leven te reconstrueren.

NOTEN

1. J.R. Bruijn en J. Lucassen (eds.), **Op de schepen der Oost-Indische Compagnie. Vijf artikelen van J. de Hullu** (Groningen 1980) 109-110. Zie voor de handhaving van orde en tucht op VOC-schepen tevens J.R. Bruijn en E.S. van Eyck van Heslinga, **Muiterij. Oproer en berechting op schepen van de VOC** (Bussum 1980) 18-21.

2. De auteur verricht onderzoek naar Vlaardingers die in de zeventiende en achttiende eeuw in dienst van de VOC zijn geweest. Zie hiervoor P.J. Moree, 'Jacob Hoogstad (1702 - 1776). Een Vlaardinger in dienst van de Verenigde Oostindische Compagnie', in: **Historisch Jaarboek Vlaardingen** 1988, 77-87 en idem, 'Kornelis en Marten den Breems: twee broers in VOC-dienst', in: W.C. den Breems, **500 jaar Den Breems** (Vlaardingen 1987) 19-22.

3. Gemeente-archief Vlaardingen (hierna te noemen: GAV), Notarieel Archief, inv. nr. 20, notaris Jacobus Braat, 04.01.1716, testament van Jochem Jochemse van Rijthoven en Jannetie Simontse van Hoooven. Hun op dat moment in leven zijnde kinderen waren Marie (gehuwd met Jan Jacobse van Ebbe), Ida (gehuwd met Jan van Roon), Simon, Hendrina en Jochem. Jochems geboorte- of doopdatum werd in het Vlaardingse Gemeente-archief nergens aangetroffen, maar in juli 1714 was hij twintig jaar oud. In het Extract Doopregister van de Rooms Katholieke Kerk te Vlaardingen (inv. nr. 503) worden zeven kinderen van bovengenoemd echtpaar vermeld. Drie van hen, geboren tussen 1685 en 1688, zijn zeer jong gestorven. De overige vier zijn Stephanus (1690), Ida (1691), Maria (1693) en Hendrina (1698). De geboortedatum van Jochem moet liggen tussen die van Maria en die van Hendrina. Stephanus is waarschijnlijk dezelfde als de hierboven genoemde Simon, hoewel dit niet te bewijzen valt.

4. J.R. Bruijn e.a., **Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries II and III**, RGP grote serie nrs. 166 en 167 ('s-Gravenhage 1979) (hierna te noemen: DAS) reisnummer 2221.

5. Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage (hierna te noemen: ARA), VOC-archief, inv. nr. 14127, scheepssoldijboek "Sleewijk" (1714), resoluties scheepsraad van 19 en 30.05.1714. De achtendertigjarige soldaat Abraham Cram, geboortig uit Rotterdam, was op 15 mei in de boeien gezet, nadat hij getracht had een andere soldaat te wurgen ("dat hij paars in het gesigt wierd"). Al eerder had Cram vier dagen vastgezet wegens dronkenschap, die hij gedemonstreerd had door "als een sinneloos mens door het schip te loopen (en) volk aan het roer staande in de benen te bijten". Op 30 mei kwam de scheepsraad weer bijeen; Cram sloeg, krabte en beet iedereen die in zijn buurt kwam. Zelfs toen hij weer vastgezet werd, beet hij - onder het uitroepen van "ik word vermoord" - in andermans benen. Toen de scheepsoverheden bovendien nog vernamen dat Cram zichzelf enige tijd geleden had trachten te wurgen (!), besloten zij dit "innocent persoon, onbequaam tot s' Compagnies dienst" in het hospitaal aan de Kaap de Goede Hoop af te zetten. Na drie dagen in dit ziekenhuis overleed de ongelukkige Cram.

De in de tekst genoemde Vlaardinger Suijthoorn keerde reeds in 1716 naar zijn vaderland terug.

6. ARA, VOC-archief, inv. nr. 14127, scheepssoldijboek "Sleewijk" (1714), resoluties scheepsraad 02 en 03.07.1714. Zie voor een beschrijving van de straffen de in noot 1 genoemde werken.

7. DAS, reisnummers 2221 en 6432.

8. GAV, Notarieel Archief, inv. nr. 26, notaris Michiel de Voogt,

01.10.1727, testament van Jannetje Simons van Hove. GAV, notarieel archief, inv. nr. 32, notaris Michiel de Voogt, 02.04.1733, boedelinventaris van wijlen Jannetje Simons van der Hoeven. Als onroerend goed wordt o.m. genoemd "een hujs erve en bleijckerij staande en gelegen aan de westzijde van den kortendijk over ofte omtrent de sluijse binnen deser stede".

9. DAS, reisnummer 2459.

ARA, VOC-archief, inv. nr. 13922, scheepssoldijboek "Barbestein" (1721). Jochem verdiende op deze reis twaalf gulden per maand.

Voordat hij op 15 juli 1722 aan boord van de "Neptunus" kwam, had hij enkele maanden op de "Vrieswijk" gevaren.

10. ARA, VOC-archief, inv. nr. 13922, scheepssoldijboek "Barbestein" (1721). In deze bron wordt als overlijdensdatum van vader Jochem van Riethoven 24 maart 1723 genoemd. In de geraadpleegde stukken in het GAV wordt uitsluitend vermeld dat hij begraven is in maart 1723.

In de in noot 8 vermelde boedelinventaris wordt vermeld dat Jannetje op 2 september 1732 is overleden.